

REGOL

CZ.1.07/3.1.00/37.0033

Rozvoj environmentální gramotnosti odborné i laické veřejnosti

BIODIVERZITA VENKOVSKÉ KRAJINY drobné krajinné struktury v zemědělské krajině

Krajina v České republice je tvořena řadou krajinných typů, které jsou dány přírodními faktory, jako jsou například geologická stavba, geomorfologie, klima a činiteli antropogenními. Jako krajinu zemědělskou lze označit tu, která je využívána převážně k zemědělskému hospodaření. V nížinách a pahorkatinách tento charakter převládá a je zde možno nalézt řadu podtypů podle charakteru využívání půdy – orná půda, louky, pastviny apod.

Důležité je, že byť je v těchto lokalitách zemědělství hlavní činností, nejde o uniformní prostředí a i v místech s intenzivní zemědělskou produkcí nacházíme v krajině různé drobné krajinné struktury. Jsou buď přirozené – vzniklé geologickými a geomorfologickými procesy za spolupůsobení rostlin a živočichů a umělé – vytvořené člověkem. Velikostně jsou to menší části krajiny – linie s délkou nejčastěji v jednotkách až stovkách metrů nebo plochy cca do jednoho hektaru.

Polyfunkční krajina s množstvím drobných struktur.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Autor fotografií a textu: Radim Jarošek

Ve vazbě na legislativu se krajinnými strukturami zabývá zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, který definuje tzv. **významné krajinné prvky** (např. lesy, rašeliniště, vodní toky a další).

Dále je to Nařízení vlády č. 335/2009 Sb., které taxativně uvádí seznam **krajinných prvků** ve vazbě na dotační podmínky – mez, terasa, travnatá údolnice, solitérní dřevina, skupina dřevin, stromořadí.

Obojí – jak významné krajinné prvky, tak krajinné prvky (KP) – jsou tedy podmnožinou všech typů drobných krajinných struktur. V textu se budeme dále zabývat těmi, které mají vazbu na zemědělské hospodaření a jsou obecně rozšířené bez ohledu na výše zmíněná legislativní zakotvení. Budou nás zajímat především jejich funkce ekologické a estetické.

Rozptýlená zeleň

Rozumíme jí solitérní dřeviny, skupiny dřevin, liniové prvky jako jsou stromořadí a aleje, břehové porosty vodních toků, rybníků, dřeviny na kamenicích, terasách, ovocné stromy v extenzivních sadech mimo zástavbu, apod.

Rozptýlená zeleň plní tyto základní funkce

Biologická

Biotop pro řadu druhů rostlin a živočichů, včetně těch, kteří se podílejí na tlumení škůdců. Opomenout nelze ani pozitivní vliv na edafon okolních zemědělských kultur (mohou sloužit i jako jeho zásobárna).

Protierozní a vodohospodářská

Porosty na mezích a kolem příkopů či průlehubů přerušují spádnice a zpomalují povrchový odtok vody, větrolamy zmírňují rychlost větru, dřeviny stabilizují běhy vodotečí a tím snižují negativní dopady dešťové, větrné

Úzké meze člení svažité pole a snižují tak erozi – na rozdíl od protějšího svahu.

i fluvialní eroze (svahová eroze, způsobená prouděním povrchové i podzemní vody).

Přispívají k zasakování povrchové vody ze srážek či z tání sněhu do půdy a podzemních vod, což má příznivý dopad na zvyšování zásob podzemních vod. Nezanedbatelná je rovněž retence (zadržení) – výsadby dřevin bývají součástí protipovodňových opatření v krajině.

Mikroklimatická

Zeleň vyrovnává tepelné výkyvy mezi dnem a nocí, má vliv na nárůst vlhkosti vzduchu a ovlivňuje jeho proudění. To vše se pak příznivě projevuje na snížení teplotních a vlhkostních extrémů typických pro polní kultury a na celkovém mikroklimatu místa.

Hygienická

Kromě produkce kyslíku je to zachycování prachu, některé dřeviny vylučují aromatické látky, které mají schopnost odpuzovat hmyz, pásy stromů a keřů snižují hlučnost – to vše má význam především v okolí zemědělských areálů, kafilerií, rušnějších komunikací a průmyslových podniků.

Remízek nebo malý sad – oáza života v rozlehlých polích.

Dvojice nebo čtveřice lip často doprovází drobné sakrální stavby.

Vytvořená tůň – tvarově členitá s pozvolnými břehy, navazující na okolí (u Hrabětic).

Produkční

Dřeviny jsou obnovitelným zdrojem energie, poskytují plody, rostlinná léčiva a další.

Krajinotvorná a estetická

Rozptýlená zeleň se významně podílí na charakteristickém krajinném rázu, zkvalitňuje vizuální stránku krajiny.

Kulturně-historická

Sem patří památné stromy dle zákona o ochraně přírody a krajiny i stromy památné, vysazované k různým událostem a výročím. Dvojice či čtveřice lip často doprovází drobné sakrální stavby, solitéry nebo stromoradií vyznačují hranice katastrů i pozemků jednotlivých vlastníků.

A mohli bychom pokračovat dál, neboť rozptýlená zeleň poskytuje řadu ekosystémových funkcí a služeb. Není proto divu, že se její ochranou zabývají orgány státní správy a často je to veřejnost, kdo zásahy do zeleně citlivě vnímá.

Další typy drobných krajinných struktur:

Mokřady

neboli plochy periodicky či trvale zamokřené nebo zvodnělé. Pojem zahrnující řadu stanovišť – patří sem prameniště, různé mokřiny, tůně, mělké umělé vodní nádrže, mrtvá ramena vodních toků, rašeliniště, mokré louky, ale třeba i poklesové kotliny v důlních oblastech a další. Z neúplného výčtu je zřejmé, že jsou to místa, která nenabízí přímou zemědělskou produkci a navíc často byla v minulosti výrazně ovlivněna melioracemi a různými velkoplošnými úpravami. V krajině jich proto ubylo a přitom jsou to místa často obývaná specifickou

flórou nebo faunou, místa příznivě ovlivňující vodní režim, mnohá esteticky přitažlivá.

Meze, kamenice a jim podobné

Antropogenní tvary, které označovaly většinou hranice pozemků, často porostlé vegetací. Jsou nejen dokladem vývoje krajiny, ale zároveň specifickým biotopem pro mnoho druhů především bezobratlých živočichů. Významné však mohou být také z hlediska botanického, kdy mohou vytvářet specifický biotop pro společenstva štěrbinové vegetace skal a drolin. Významná je také jejich protierozní funkce.

Terasy

Opět antropogenní tvar umožňující zemědělské obhospodařování svažitých pozemků. Terasy bývají většinou určeny k zakládání sadů a vinic.

Rizika a možná řešení

Údržba a péče

Je omylem se domnívat, že drobné krajinné prvky se obejdou bez lidské péče. Potřebují však citlivou a opakovanou péči a ne jednorázový zásah za řadu let.

Nejde o nic zvláštního – posekat louku v údolnici, prořezat stromy v sadu, jednou za čas odstranit přerostlý nálet, zmladit keře, provést ořez starých solitérních stromů, pročistit tůň, odbahnit rybník a podobně.

Obnova, zakládání

Pestrost naší krajiny, kterou KP do značné míry vytvářely, byla v předchozích desetiletích značně snížena. Péče o ty stávající a vytváření nových je proto důležitá.

Při zakládání nového KP je předem nutno posoudit stav lokality a vyhodnotit, zda by zásah nezpůsobil

Obnovená polní cesta s vysazenou alejí, včetně keřů a informační tabule (Hodslavice).

škodu, nicméně je třeba si uvědomit, že kulturní krajina u nás je do značné míry vytvořena činností člověka a bez odpovídající péče se neobejde.

Je zapotřebí zohlednit požadavky vyplývající z legislativy – např. povolení kácení dřevin, zásahy do významných krajinných prvků apod., přínosné je nahlédnout do územního plánu obce, případně pozemkových úprav.

Kromě souhlasu vlastníka s opatřením (pokud toto není již součástí např. nájemní smlouvy), je u některých opatření nezbytný souhlas správců inženýrských sítí, vodních toků apod.

Je potřebné včas projednat záměr s příslušnými orgány státní správy (nejčastěji ochrany přírody nebo vodoprávními). U nich je možno získat informace o nezbytných legislativních nárocích, konzultovat navržený způsob realizace, případně se dozvědět o možnostech financování z různých dotačních programů (Operační program Životní prostředí, Program péče o krajinu, Program Podpora obnovy přirozených funkcí krajiny a další).

Nesečený pás přispívá k druhové rozmanitosti lučních společenstev.

Přehled zájmových skupin

- zemědělci
- vlastníci zemědělské půdy
- myslivci
- členové obecních a městských zastupitelstev
- občanská sdružení, která se zabývají ochranou přírody

Poradenství

- Bioinstitut zpracoval **Katalog opatření ke zvýšení biodiverzity v zemědělském podniku**, ve kterém jsou popsány příklady možných opatření a jejich význam pro podporu diverzity včetně návodu, jak tato opatření realizovat. Katalog je součástí poradenských a konzultačních služeb, které Bioinstitut nabízí.

Zdroje informací:

- Kolektiv autorů (2009): *Křoviny, významný biotop v kulturní krajině*. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, středisko Plzeň. Skládačka.
- Kolektiv autorů (2010): *Místa pro přírodu na vaší farmě*. Bioinstitut, o. p. s. Olomouc.
- Kolektiv autorů (2010): *Ochrana přírody z pohledu biologa*. Česká zemědělská univerzita v Praze.
- Löw, J. a kol. (1995): *Rukověť projektanta místního územního systému ekologické stability. Teorie a praxe*. Brno.
- Mana, V., Brokl, M. (2006): *Katalog krajinných prvků České republiky*, Ekotoxa Opava s. r. o. Zpracováno pro Ministerstvo zemědělství.
- Mareček, J. (2005): *Krajinářská architektura venkovských sídel*. Česká zemědělská univerzita v Praze.
- Sádlo, J., Storch, D. (2000): *Biologie krajiny. Biotopy České republiky*. Praha.
- Sklenička, P. (2003): *Základy krajinného plánování*. Praha.
- Trnka, P. (2001): *Ekologické aspekty plošné a bodové zeleně v krajině*. In *Obnova plošné a bodové zeleně v krajině*. Sborník z mezinárodního semináře. MZLU v Brně.

Webové portály

- Geoportál Českého úřadu zeměměřického a katastrálního: <http://www.cuzk.cz>
- Portál o životním prostředí – CENIA: <http://www.cenia.cz/a> <http://geoportal.cenia.cz/>
- Poradenský portál: <http://www.agroporadenstvi.cz/>
- Krajinná ekologie – učebnice: <http://www.uake.cz/frvs1269/index.html>